

Litteratur

EN KRÖNIKA OM SÖDERFORS' BRUK OCH SOCKEN

SVEN SJÖBERG, *Söderfors*, Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm 1956.

Från och med 1956 har det blivit möjligt att på ett ingående sätt lära känna Söderfors genom den bok om Söderfors bruk och socken, som på Söderfors kommuns uppdrag utarbetats av folkskollärare Sven Sjöberg, Sundbyberg, tidigare Söderforsbo. Här skildras på ett livligt sätt Söderfors bruks uppkomst på 1670-talet, vidare hur Söderfors blev egen församling och socken på 1690-talet. Det var för övrigt vid 250-årsjubileet av sistnämnda händelse som kommunen beslöt att låta utarbета Söderforshistoriken.

Att en bruksindustriell rörelse kom att förläggas just till Söderfors var bergmästaren i Uppland—Gästrikland Claes Depkens förtjänst. Depken hade tidigare intressen i Älvkarleö och Harnäs bruk, detta i kompanjonskap med David Leijel, men när i kriget Sverige—Danmark 1675 den svenska flottan befanns dåligt rustad framstod det som nödvändigt att vid en plats med speciella resurser tillskapa vad som krävdes. Särskilt voro skeppen i behov av den för navigeringen så nödvändiga ankarutrustningen. Så begav det sig att i april 1676 Bergskollegium utfärdade privilegier för Claes Depken, senare adlad Anckarström, att vid Söderforsen vid Dalälven i Tierps socken anlägga ett ankarbruk. Det var ett historiskt ögonblick när på den forna ödemarken vid den nämnda forsens den första blåsningen kunde ske vid masugnen 1680.

Det blev dock ej fritt från konflikter med herren på granngården Untra, som gjorde anspråk på Söderforsen. Ehuru Anckarström redde sig bra blev det dock Leijoncrons på Untra som 1685 blev ensam ägare till Söderfors. Under de Leijoncronska arvingarna utvecklades Söderfors bruk i rik mån. Med framgången följde brukets uppbyggnad herremannamässigt sett. Den stora herrgårdsbyggningen uppfördes vid slutet av 1690-talet av brukspatron Carl Gyllenstedt och strax härintill förlades den korsbyggda brukskyrkan, färdig år 1700.

Sedan bl. a. hovmarskalken Carl Broman ägt Söderfors några år på 1740-talet förvärvades bruket 1748 av handelsmannen Claes Grill och om man kan säga, som nyss antytts, att Söderfors inträdde i sitt första ekonomiska skede redan vid 1600-talets slut, så är det på Grillska tiden på 1700-talet som Söderfors inträder i sin blomstring även kulturellt sett. Claes Grill (1705–1767) var ensam ägare till Söderfors från 1750 och var i ett lyckligt äktenskap förenad med sin kusin Anna Johanna Grill. Det är under denna tid som bruksplanen med sina raka gator och tilltalande husräckor kring dem fick sin form. Herrgårdsbyggnaden moderniserades och det arkitektoniska fick sin prägel under arkitekten Carl Hårlemans konstnärliga ledning. Än idag präglar 1700-talsprogrammet Söderfors.

Utvecklingen fortsatte under sonen Adolf Ulrik Grill (1752–1797) och härtill bidrog icke minst Adolf Ulrik Grills maka Anna Johanna Grill d. y., som avled 1809. Det var under denna tid, där man framförallt vill framhäva 1780-talet som högkonjunkturtiden, som Söderfors blev vida berömt genom den kulturella aktivitet bruksherrskapet utvecklade. Ett enastående naturaliekabinett framväxte på Söderfors och den stora bruksparken fick en vacker utformning. Mycket av detta finnes ännu kvar att beskåda. 1800-talet blev familjebolagets tid på Söderfors. Privilegierna för ankartillverkning hade upphävts 1811, men långt fram i den nya tiden fortsatte ankartillverkningen på bruket. Den siste ankarmästaren på Söderfors Clas Ekström avled 1902. 1872 hade familjebolaget blivit ett aktiebolag och under 1900-talets första decennium skedde brukets försäljning till Stora Kopparbergs Bergslags AB. Det förtjänar att nämnas att den ivrigaste förkämpen för Bergslagets inköp av Söderfors var dr Carl Sahlin, till år 1900 chef för bolagets järnverk. Sahlins tanke var att ädelt stål skulle tillverkas vid Söderfors. Vi vet alla att han blev sannspådd.

Men om också på ett självklart sätt Söderfors bruk intar en framskjuten ställning i Söderfors socken och kommun så har dock även socknen att uppvisa många intressanta drag i sin utveckling. Dessa belysas ingående i boken om Söderfors. Det befinnes att Söderfors nästan lika väl från början skulle ha kunnat förts till Hedesunda socken i Gästrikland som till Tierps socken i Uppland, ty forsen och den plats, där de första bruksbyggnaderna uppfördes, ligger just på gränsen mellan de båda socknarna och landskapen. 1681 bestämdes dock att Söderfors skulle tillhöra Tierps socken. 1683 fick Söderfors sin första präst Lars Hedsin. 1684 byggdes den lilla korskyrkan helt nära herrgårdsbyggnaden och den

2 nov. 1699 blev Söderfors egen församling. Till en början hade Söderforsborna måst begravas vid Tierps kyrka, men då kommunikationsförhållandena voro synnerligen svåra blev det nödvändigt att upprätta egen begravningsplats inom bruksområdet, vilket skedde 1695. Den lilla brukskyrkan ödelades i en våldsamt brand 1789 och endast några få år här-efter, eller 1792, kunde den av Erik Palmstedt ritade nya kyrkan invigas av ärkebiskop Uno von Troil. Det var naturligt att när Söderfors socken och kommun 1949 firade sitt 250-årsjubileum minneshögtiden hölls i denna kyrka.

N. S.

EN RESA I UPPLAND 1851

Fredrik Wilhelm Scholanders Uplandsresa 1851, En resedagbok utgiven i faksimil och kommenterad av GURLI TAUBE, Allhems förlag, Malmö 1955.

En tilltalande liten volym är »Fr. W. Scholanders Uplandsresa 1851», som med inledande essay samt kommentar av friherrinnan Gurli Taube utgivits av Allhems förlag. I inledningen ges en god bild av dagboks-författaren, arkitekten och konstnären Fredrik Wilhelm Scholander. 1847 utnämnd till professor i byggnadskonst vid Konstakademien, blev han 1851 hovintendent vid Kongl. slottsbyggnaden, 1851–53 var han t. f. direktör för Konstakademien och från 1851 dess skattmästare och senare dess sekreterare. Scholander torde vara mest känd som arkitekt; flera verk av hans hand finnas spridda över hela landet. För Uppsalas del kan nämnas Högre allmänna läroverket. Scholander hyste även intresse för hantverk av olika slag och hade vid Konstakademien hand om undervisningen i Ornamentskolan. I detta sammanhang må nämnas att Scholander utfört ritningar till Uppsala universitets rektorskedja, som Oscar II skänkte till akademien vid jubelfesten 1877.

Scholander ingick 1851 äktenskap med sin kusin Carin Nyström och det är det unga paret's smekmånadstripp som Scholander beskriver i den lilla journal eller resedagbok, som nu återges i faksimil efter original i Kungliga biblioteket. Dagboksanteckningarna äro i marginalerna rikt illustrerade med teckningar av Scholanders hand. Med humor och vaken iakttagelse skildras händelserna dag för dag under tiden 23 maj–14 juni 1851. Här-efter återges dagboksanteckningarna i petitstil så att läsaren, i den mån han ej kan tolka Scholanders ibland något svårlästa handstil,

lätt kan ta del av dagbokens kulturhistoriskt intressanta och roliga innehåll. På ett par ställen har anmälaren noterat några obetydliga fel. Den 4 juni besöker Scholander Tierp och »ruinerna af Ungaby gamla kloster». Det bör vara Husaby, dvs. Husbyborg, där en kyrkruin än i dag kan beskådas. Följande dag, eller den 5 juni, talar Scholander om Danne-mora gruvor och nämner att »en gammal hederlig och säker grufarbetare blef vägvisare». I utgivarens läsning har orden »och säker» överhoppats liksom början till den följande meningen, som i utgivarens läsning börjar med »Stora rymningen»(?), men som i originalet inledes med »En stor klippa i grufvan, 'Stora rymningen' . . .».

Till sist följer en kommentar med värdefulla upplysningar om personer, gods och gårdar m. m., som omnämnas i dagbokstexten. Den begränsade upplagan bidrar till att framhäva dagbokens karaktär av raritet; av de 999 exemplaren återstår när detta skrives endast ett 50-tal, varför den som önskar bli ägare till den förnämliga lilla boken snarast bör skaffa sig den.

A.-M. B.

STUDENTER SOM RYTTARE

Studenter till häst, En svit teckningar från 1839 av John Georg Arsenius med inledning och kommentarer av GURLI TAUBE, Allhems förlag, Malmö 1954.

Akademiske stallmästaren i Uppsala tillkommer äran att vara chef för Sveriges äldsta ridinstitution, upprättad genom kungligt brev år 1663. Ridundervisningen, som tillhörde »exercitierna» — till vilka länge även undervisning i moderna språk räknades — har följaktligen pågått i nära 300 år i Uppsala. Kortare avbrott under krigstiderna har ej förmått allvarligt störa kontinuiteten. Då John Georg Arsenius på 1870-talet tilldelades stallmästaresysslan låg dock ridundervisningen i lägervall, men dennes förtjänster om tillvaratagandet av detta exklusiva övningsämne äro odiskutabla. Under Arsenius' tid som stallmästare, 1877—1888, började man t. o. m. mottaga kvinnliga elever.

Arsenius, som varit överstelöjtnant vid Livregementets husarer, var känd även för goda insikter i målarkonsten och hade en viss poetisk ådra. De förra talangerna ha vi att tacka för de nio teckningar från år 1839, som utgöra det huvudsakliga innehållet i den lilla läckra volym »Studenter till häst», som friherrinnan Gurli Taube utgivit och kom-

menterat. Arsenius hade nämnda år under några vintermånader deltagit i »exercitierna» i Uppsala och passade då på att föreviga en del situationer från ridundervisningen under stallmästaren Carl Gustaf von Bahr. Då Arsenius själv övertog sysslan, nödgades han, eftersom Olof Rudbecks gamla exercitiehús då revs för att lämna plats för den nya universitetsbyggnaden, flytta undervisningen till en ny ridhusbyggnad i hörnet av S:t Persgatan och Österplan. I det nya ridhuset bedrevs den akademiska ridundervisningen fram till 1919; sedan 1921 disponerar man för ändamålet ridhuset vid det nedlagda A. 5, nuvarande AUS.

Originalen till teckningarna äges av ryttmästaren Bertil Ekberg, Dagsnäs, Västergötland.

A.-M. B.

DRAKEN FRÅN VALÖ

WILHELM HOLMQVIST, *Valöfyndet*, Antikvariskt arkiv 4, utg. av K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Lund 1956.

Våren 1953 påträffades vid plöjning å Tranaholms ägor i Valö socken i nordöstra Uppland ett i furu skulpterat djur- eller drakhuvud, som väckte stor uppmärksamhet och blev mycket omtalat. Arkeologer emellan diskuterades fyndet, dess ålder och uppgift. Till en början tolkades djurhuvudet som stävprydnad till en båt, andra trodde att det varit en takprydnad på ett hus medan andra framhöll möjligheten av att det tillhört en möbel. Anmälan om fyndet gjordes av folkskollärare C. J. Wahlström till landsantikvarien i Uppsala, som ombesörjde fyndets omedelbara överförande till Statens Historiska Museum.

Då djurskulpturen företedde ålderdomliga stildrag föranstaltades genom riksantikvarieämbetets försorg och under ledning av docent Wilhelm Holmqvist en omedelbar undersökning av fyndplatsen. Där påträffades delvis starkt förmultnade trärester, som bildade underlag för »drakhuvudet». Dessa tolkas som delar till en s. k. stolplave, som genom pollenanalys av omkringliggande jordlager dateras till 1200–1400-talet e. Kr. Djurhuvudplankan och till densamma vid undersökningen påträffade delar beskrives i detalj och åskådliggöres medelst goda fotografier och uppmättningsritningar. Varje detalj har noga studerats och borrhål och dymlinghål m. m. har fått bli utgångspunkter för bedömandet av fyndets ursprungliga uppgift. Genom komparativt material kommer författaren resonemangsvis fram till en datering av djur-

huvudet till folkvandringstidens senare del, 700–800-talet e. Kr. I fråga om djurhuvudplankans uppgift stannar författaren inför möjligheten att den tillhört en möbel, närmare bestämt ett väggfast högsäte för husfadern-hövdingen. Författaren uppehåller sig även vid några i närheten av fyndplatsen påträffade bilade furuplankor, vilka torde härröra från någon slags stavbyggnadskonstruktion. Tanken ligger nära att dessa delar kan ha ingått i en forntida stavbyggnad, vars förnämsta möbel skulle ha varit den väggfasta djurhuvudprydda hövdingastolen. Var denna byggnad en gång stått är omöjligt att fastställa, då såväl de arbetade furuplankorna som själva djurhuvudet icke lågo i ursprungligt läge. Som djurhuvudplankans och den eventuella stavbyggnadens ursprungliga miljö föreslås byn Lund eller byn Lundsvedja i Valö socken.

A.-M. B.

UPPLÄNDSKA DOMBÖCKER

På initiativ av häradshövdingen i Uppsala läns norra domsaga Nils Edling inledde Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala år 1925 utgivningen i tryck av en serie uppländska domböcker med en av Edling ombesörjd edition av *Vendels sockens dombok 1615–1645*. I häfte 40 av Upplands fornminnesförenings tidskrift ägnades arbetet en uppskattande anmälan av Samuel E. Bring, vari uttrycktes en förhoppning, att utgivaren skulle bli i tillfälle att rikta forskningen med många fortsättningar i den så lyckligt påbörjade serien. Förhoppningen har i rikt mått infriats. Med jämna mellanrum följde *Upplands lagmansdombok 1578–79* (1929), *Uppländska konungsdomar 1521–1614* (1933), *Lagläsaren Per Larssons dombok* (1937), *Uppländska häradsrättsdomböcker från 1500-talet* (1941) med supplement (1942), *Långhundra härads dombok 1545–1570* (1946) och *Upplands lagmansdombok 1581 och 1586* (1950). Efter ett något längre uppehåll har så detta år, 1956, framlagts det nionde numret, *Vendels sockens domböcker 1736–1737*.

Åran av företagets outtröttliga fullföljande liksom av uppslaget tillhör häradshövding Edling, som hela tiden varit den pådrivande kraften, valt texter och svarat för utgivningsarbetet, det sistnämnda dock beträffande de tre senaste delarna i kompanjonskap med arkivmän — för nr 7 och 8 numera länsarkivarien O. Svenonius, för nr 9 e. o. arkivarien W. Ljusterdal —, vilka i främsta rummet haft själva textredigeringen på sin lott men också i andra stycken lämnat värdefull medverkan. I sin nu

uppnådda omfattning är väl serien, vill man hoppas, icke att betrakta som avslutad men framstår även i så olyckligt fall såsom en samlad insats av ett omfång och en kvalitet, som överträffar allt vad på detta fält presterats för andra svenska landskaps vidkommande.

De gamla domböckernas värde som källor för allmänt kulturhistorisk samt orts- och personhistorisk forskning är alltför väl känt för att behöva framhåvas, och utgivningen av sådant material i tryck är redan ur denna synpunkt en tacknämlig gärning. Det för forskningen väsentligaste i serien Uppländska domböcker ligger emellertid på ett annat plan. Som jurist har Edling framför allt intresserat sig för det centrala i domböckernas innehåll, deras vittnesbörd om rättskipningen i forna tider och dess förutsättningar i lagbud och administrativa stadganden. Genomgående har detta intresse tagit sig uttryck i rättssystematisk rubricering och registrering av förekommande mål och ärenden samt i rikhaltiga rätthistoriska kommentarer. Det vore ett misstag att tro, att det blott är rätthistorikerna av facket, som kunna ha glädje av denna bearbetning av stoffet. Fastmera förtjäna i synnerhet inledningarna — och de frikostiga ordförklaringarna! — att noga studeras av den läsare, som utan stöd av egen juridisk skolning strävar efter att verkligen förstå vad han läser, och de böra, vilket inte är det minst viktiga, tjäna honom till god ledning också vid studiet av annat, otryckt domboksmaterial.

Ur den sistnämnda synpunkten är det särskilt välkommet, att utgivningen med den senaste volymen tagit det långa steget från Vasatiden till frihetstiden: för det senare skedet kan det aldrig bli fråga om att ge mer än stickprov ur det rika arkivaliska materialet, och dess värdefullare är det då, att något sådant nu utförts på ett sätt, som gör stickprovet till ett skolexempel i verklig mening. Det har varit ett lyckligt grepp att härvid välja domböcker för samma domkrets, Vendels tingslag, som berördes av seriens första del, för att så mycket effektivare kontrastera de i domböckerna speglade samhällsförhållandena mot varandra: en jämförande läsning ger rikt stoff till eftertanke över den revolutionerande utveckling, som ägt rum under mellantiden.

En utförligare presentation av det nyaste tillskottet till serien kan här icke ges; dock vill man gärna framhäva det värdefulla i att talrika kompletterande upplysningar i detta fall kunnat hämtas ur bevarade »innehållande handlingar», såsom inlagor och rättegångsfullmakter. En i inledningen framlagd undersökning rörande tingsplatser i Vendel bör påpekas till tjänst för den speciellt lokalhistoriskt intresserade.

Här har redan uttalats en förhoppning om ytterligare fortsättning av

serien. Om man härvid kan bortse från önskemålet om en tryckning av de bevarade uppländska stadsdomböckerna från 1500-talet, Enköpings tänkeböcker, eftersom detta torde komma att förverkligas genom ett annat lärt samfunds försorg, återstå dock ännu några häradstingsdomböcker från samma århundrade opublicerade. Och då steget ut över Vasatidens kronologiska ram nu är taget, anmäler sig ur kulturhistorisk synpunkt en önskan att också få se i tryck en representativ dombok från det utpräglade stormansväldets eller det karolinska enväldets dagar, behandlad av samma skickliga hand, som skänkt oss den hittills utkomna sviten.

Sten Engström

BÄLINGE SKOLHISTORIA

ALGOT HÅSTAD, *Bälinge skolhistoria 1755—1951*, Tierp 1956.

Den historik över skolväsendet i Bälinge socken, Uppland, som Algot Håstad sammanställt, är ett mycket intressant dokument. Den omspanner den långa tiden av nära 200 år. Den 11 sept. 1757 beslöt sockenmännen på ärkebiskop Henrik Benzelius' tillskyndan att anställa lärare, bygga skola och ordna med löneförmåner och reglemente. Uppförandet av skolhuset hade beslutats redan år 1755. Intressant är att taga del av de löneförmåner, som tillkommo de olika lärare och lärarinnor, som voro anställda vid de olika skolorna före den tidpunkt då en något sänkt dräglig lönesättning infördes. Den första läraren var »studiosus vällärde herr Johan Ehrenvall», vilken erhöi i lön »en kappe säd av vart matlag och sex tunnor av sockenmagasinet, råg och korn, hälften av vardera slaget». För denna ersättning skulle han undervisa alla församlingens barn. Han fick ej »genom kringfarande i socknen eller på annat sätt betunga varken församlingen i gemen eller dem, vars barn han fått under sin information». Att socknemännen och sedermera skolråden voro njugga, för att inte säga snåla vad beträffar lönesättningar för lärarpersonalen framgår med all tydlighet av de protokoll och beslut, som författaren citerar på flera ställen och i olika sammanhang. Flera lärare och lärarinnor fingo i brist på skollokaler undervisa barnen i sina egna bostäder, som i de flesta fall utgjordes av rum och kök. Vedbrand och lyse fingo flera av dem bekosta själva. Så småningom tillkommo skolhus på olika platser inom socknen, men efter många och långvariga förhandlingar inom sockenstämma och skolråd. De pådrivande krafterna härvid-

lag voro först och främst prästerna i församlingen, vilka benämndes vice pastorer så länge Bälinge var prebende för ärkebiskopen. Även de olika ärkebiskoparna under prebendetiden stodo naturligtvis i förgrunden när det gällde att förbättra skolväsendet inom socknen.

Författaren presenterar de många lärarkrafterna på ett sympatiskt sätt och framhåller med skärpa huru de fingo kämpa för att något snär kunna meddela barnen den undervisning som var absolut nödvändig. I äldre tider voro ej fordringarna så stora: kristendomsundervisning, innanläsning och i någon mån räkning. När sedan längre fram i tiden examinerade lärarkrafter anställdes, utökades undervisningsämnen. Jämsides med deras kamp för att erhålla drägliga skollokaler och undervisningsmateriel stod deras kamp för sin egen ekonomi. Särskilt framhåller författaren en mycket stridbar lärarinna i Forkarby skola, Isabella Melander, f. Dahl, vilken med alla till buds stående medel sökte få sin rätt enligt avtal men som skolrådet på alla sätt försökte kringgå.

Ett annat exempel på myndigheternas småsnålhet som författaren påvisar är det förhållandet, att mamsell Carolina Jerling, vilken var lärarinna för småskolebarn i den s. k. Sockenstugan, blev fråntagen sin pension om 50 kr. om året på grund av att bägge systerarna Jerling erhållit ett arv, som något förbättrat deras ekonomi. (Anmälnaren har haft mamsell Jerling som lärarinna under första skolåret 1889—90.)

Skolundervisningen inom socknen har naturligtvis, som författaren framhåller, undergått väsentliga förändringar till det bättre och står nu i klass med övriga skolor med samma förutsättningar.

Sammanfattningsvis kan sägas att författaren lagt ned mycket arbete på att sammanställa Bälinge sockens skolhistoria samt på ett överskådligt och trivsamt sätt fört läsaren in på ett avsnitt av socknens kulturhistoria.

Många goda och trevliga bilder och porträtt illustrerar den förnämliga boken.

B. J.

VIKSTA KYRKOKRÖNIKA

Viksta kyrkokronika 1948—1955. Utgiven av K. E. NYMANSSON.
Merkantil-Tryckeriet, Uppsala.

Inom de uppländska hembygdsföreningarna, socknarna och kommunerna har det numera blivit rätt vanligt att i form av stencilerade häften, tryckta tidningar eller krönikor, ja, t o. m. mera påkostade skriftserier,

publicera uppsatser och notiser om den egna bygden, ofta under medverkan av lokala författare och skribenter. Mycket av värde rörande en bygds traditioner och historia kommer på det sättet till en bredare allmänhets kännedom. Att nu nämna alla publikationer av denna art skulle föra alltför långt. Som exempel må dock nämnas Södra Olands hembygdsgilles »Olandsbygden», Valö-Forsmarks hembygdsförenings »Bygden» samt Torstunabygdens »Fjärdhundra-kontakt». Hembygdsföreningarna i Täby, Sollentuna, Djurholm m. fl. utger sina skriftsserier, Roslagens sjöfartsförening »Rospiggen», Värmdö skeppslag sin årsbok och Roslagens fornminnes- och hembygdsförening åsskriften »Hundare och skeppslag». En kanske icke så känd men inte desto mindre aktningvärd skriftserie utgör *Viksta församlings kyrkokronika* under redaktion av komminister K. E. Nymansson.

Den årligen utkommande krönikan har ett innehåll av god kulturell och kulturhistorisk standard. Gudstjänstlivet och kyrkan intar en central plats, men stort utrymme ägnas också byars, gårdars och släkters historia. Inledningsvis meddelas årligen notiser om folkmängden, namnen på inom året födda, konfirmerade, vigda och döda. Härefter följer en kyrkokronika kring händelser från det kyrkliga församlinglivet. Om själva kyrkobyggnaden finnes alltid något att förtälja. Ena året beskrives t. ex. orgeln och orgelläktaren, andra året klockstapeln och dess klockor, ett tredje år kyrkogården och det fjärde kanske kyrkoinventarier och gåvor, som kommit kyrkan till del. Händelser, som timat inom socknen, blir i historiskt perspektiv ett stycke kulturhistoria vare sig det gäller emigrationen till Amerika, nödåren på 1840-talet eller en resa Viksta—Uppsala tur och retur någon gång under 1900-talets början. Kända personer, som levat och verkat i Viksta: präster, kyrkvårdar, kyrkvaktare, kommunalmän, arbetare och bönder berättar själva eller presenteras på annat sätt. Inom församlingen levande traditioner och sägner skildras liksom ett antal gamla byar och gårdar på slätten kring Viksta kyrka. Nutid och forntid förenas, det svunna och det nu levande bli beroende av vart annat och kyrka och församling blir till ett sammanhugget helt.

Komminister Nymansson har många goda medarbetare i sin församlingskrönika och man vill gärna framföra ett tack till dem alla och till utgivaren-redaktören för den värdefulla och sobert sammanställda skriftserien.

A.-M. B.

KYRKMÅLNINGARNAS VITTNESBÖRD

ANNA och HENRIK ALM, *Vad medeltida kyrkväggar berättar*. Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm 1955.

Det är ett lovvärt initiativ, som tagits av Henrik Alm och hans mor Anna Alm, då de utgivit en handbok med syfte att biträda besökare i medeltida kyrkor i Uppland och kringliggande landskap vid tolkningen av kyrkmålningarnas rika helgonvärld. Då Vendels kyrka har ett ovanligt utförligt register över olika slag av helgonbilder har just denna kyrka tagits som utgångspunkt för helgonbeskrivningen. Inledningsvis ger Henrik Alm en översikt över kyrkbyggnaden och dess 1400-talsmålningar, utförda av Johannes Ivan. För legendariet svarar Anna Alm, som fick idén till sammanställningen vid ett besök i Vendels kyrka vid restaureringen 1930. Handbokens senare avsnitt utgöres av ett helgonregister, där 66 gestalter, alla uppträdande i de uppländska medeltidskyrkornas väggmålningar, i korthet presenteras. Av dessa finnes inte mindre än 45 i Vendel. Slutligen följer ett register, omfattande femtio kyrkor, de flesta uppländska, med uppgifter om förekomsten av de i helgonregistret omnämnda gestalterna och motiven. Efter litteraturförteckningen har införts som ett värdefullt komplement till Vendels kyrkas målningar en överskådlig plan över målningarnas placering på väggytorna.

A.-M. B.

TAPETER OCH TAPETTRYCK

INGEMAR TUNANDER, *Tapeter*. Utgiven av Nordiska Museet i samarbete med Norrköpings Tapetfabrik i anledning av dess 75-årsjubileum, Örebro 1955.

Norrköpings Tapetfabrik har med anledning av fabriken 75-årsjubileum 1955 låtit utge en liten bok om tapeter. Författaren, intendent Ingemar Tunander, som under sin tjänstgöring vid Nordiska Museet 1948—1950 ordnade museets omfattande samlingar tapeter samt företagit fältundersökningar och insamlingar av äldre dylika, delger här läsaren på ett överskådligt sätt mycket av sitt vetande, främst vad rör 1800- och 1900-talens tapetkonst. Ordet »tapet» förklaras och på några sidor beröres pappertillverkningen i Sverige. Tryckteknikens utveckling från tapetryck, schablonering, klichétryck och valstryck fram till tapettillverkningens industrialisering behandlas, följd av en kulturhistoriskt intressant samman-

ställning rörande papperstapeternas föregångare och stilutvecklingen inom tapetkonsten och väggbeklädnadsmaterialen från renässans och barock fram till vår tid. I sista avsnittet, »Källor», lämnas en värdefull förteckning över litteratur om tapeter samt över ett flertal arbeten av mera allmän karaktär i fråga om heminredning, konstindustri och konsthantverk.

Den trevligt skrivna och rikt illustrerade boken, vars omslag utgöres av tapeten »Slån», komponerad av Gerd Göran och belönad med första pris i Svenska Slöjdföreningens tapetpristävlan 1953, kan rekommenderas till alla som på ett eller annat sätt ha intresse för tapetkonst och väggbeklädnad. Boken, som omfattar något över 100 sidor, finnes att köpa till det lättöverkomliga priset av 9 kr.

A.-M. B.